

Eläkööt *ahven*, *hauki* ja *lahna* -sanat

Osmo Ikola on lehtemme 1. vihkossa (s. 152–156) jatkanut pitkäkösti yhdysmerkkikeskustelua, jonka hän aloitti edellisenä vuonna (Vir. 1988 s. 318–319). Hänen ensimmäisen kirjoituksensa johdosta olin (Vir. 1988 s. 431–433) edelleen puoltanut kielitieteelliseen tekstiin sellaisia näppäriä ja vuosikymmenien mittaan tutuiksi tulleita kirjoitustapoja kuin »*ahven*, *hauki* ja *lahna* -sanoissa», »-o ja -u -johtimet» ja eräitä näihin liittyviä. Puoltoa olin perustellut mielestäni riittävästi. Kun nyt perustelut eivät ole Ikolaa tyydyttäneet, silmäilisin vielä lyhyesti hänen tärkeimpiä vasta-argumenttejaan. Pahoittelen lukijoille kirjoitukseni viivästymistä; keskustelukumppanini olisi keskustelua voinut ehkä jouduttaa vaikka ehdottamalla, että voisin vastata jo samassa vihkossa. Nyt joudun kertaamaan entisiäkin asioita.

Ikola torjuu parafrasit *sanapari* ja *verbiryhmä*, joita olin käyttänyt havainnollistaakseni yhdysmerkkiä edeltävän jakson luonnetta semmoisissa tapauksissa kuin »*aita* ja *aidas* -sanoissa», »*hakea*, *käskeä* ja *tunkea* -verbit». Hänen mukaansa ei germaanisperäisiksi katsottuja *tahra* ja *hakea* -sanoja voisi sanoa sanapariiksi eikä yhteiseen ääntenmuutokseen osallistuneita *halla*, *jauhaa* ja *lehmä* -sanoja sanaryhmäksi. Miksi kummassa ei? Tokko niitä kielitieteellisessä esityksessä edes lueteltaisiin parina tai ryhmänä, ellei tekstin kulkua olisi ohjaamassa jokin sisäinen, kimputtamista edistävä logiikka. Varsinkin toistuessaan tuollaiset parafrasit tietysti voivat käydä kömpelötyylisiksi, mutta sehän on eri

asia kuin niiden periaatteellinen käymätömyys.

»Jos on kysymys vaihtoehdoista, ei sanapari-ajattelu sovi ollenkaan», lausuu Ikola ja mainitsee esimerkit »Kantana on joko *aita*- tai *aitta*-sana», »Kantana on *aita*- tai *aitta*-sana». »Tällaiset tapaukset Itkonen sivuuttaa kokonaan», hän jatkaa ja päättelee sitten, että ohjeeni nojalla olisi kirjoitettava »Kantana on *aita* tai *aitta* -sana». En ole noita tapauksia sivuuttanut; sen sijaan näyttää siltä, että Ikola on sivuuttanut kirjoitukseni sekä alun että lopun. Heti alussa pidin huonona mm. kirjoitustapaa »joko *langue* tai *parole* -tason ilmiönä», ja lopussa suositin kirjoitustapaa »sekä *hauki*- että *lahna*-sanassa» (perusteluni: »edellä erittelevä konjunktio»). Lukijan luulisi tuosta ymmärtävän yskän.

Ikolan mukaan ei suosittamaani periaatetta millään tavoin tukisi se, että voidaan sanoa käänteistä sanajärjestystä käyttäen esim. »sanoissa *halla*, *jauhaa* ja *lehmä*» pro »*halla*, *jauhaa* ja *lehmä* -sanoissa». Juuri sehän sitä tukee. Periaatteen ulkopuolelle jää tätäkin kautta kirjoitustapa »joko *aita* tai *aitta* -sana», kun ei voida sanoa »sana joko *aita* tai *aitta*». Vielä selvemmin sen ulkopuolelle jää kirjoitustapa »*jos* tai *kun* -lause», jonka Ikola kehittää omintakeiseksi vastaesimerkiksi ohjeelleni. Eihän voida sanoa »lause *jos* tai *kun*» eikä edes »lause *jos* tai lause *kun*». »*Jos*-lause» on syntaktiselta luonteeltaan tietysti eri tyyppiä kuin vaikkapa »*jos*-konjunktio». Sen huomasivat jo ne vanhat kielitieteilijämme, jotka aikoinaan kirjoittivat il-

Kielemme käytäntö

man yhdysmerkkiä »jos konjunktio» mutta silti sääntillisesti yhdysmerkkiä käyttäen »jos-lause».

Taitavan poleemikon tavoin Ikola paitsi sivuuttaa myös vähättelee, ehkäpä hieman liioitteleekin. Häneltä oli nähtävästi jäänyt huomaamatta, että hänen puoltamansa yhdysmerkin sijoittelu johtaa hankalaan kaksiselitteisyyteen, jos kirjoitetaan esim. »kantele-, ikene- ja tantere-tyypit»; tästähän ei vielä ilmene, ovatko kyseessä yksikön nominatiivit vai yhdysmerkillä osoitetut vokaalivartalot. Kun nyt monet sanaston ja muoto-opin tutkijat ovat jo vuosikymmeniä totuttautuneet tekemään eron kirjoitustapojen »ikene- ja tantere-tyypit» (vokaalivartalot) ja »ikene ja tantere -tyypit» (yks. nom.) välillä, Ikola näkee tässä hänelle ilmeisesti uudessa menettelyssä pelkän »kikan». Vastalöytämäänsä »kikkaa» hän sitten pyörittelee niin, että päätyy kysymään, olisiko kirjoitettava väliä käyttäen myös »-o -johdin» ja »ikene-tyyppi» (kun nim. selvyys vaatii toisaalta kirjoittamaan välin semmoisiin ilmauksiin kuin »-o -johdin» ja »ikene-tyyppi», joissa yhdysmerkki osoittaa sanan katkaisukohtaa eikä toista yhdysmerkkiä voi hevin lisätä). Tältä osin kikka kyllä jää Ikolan omaksi kuvitelmaksi.

Jokseenkin odotuksenmukaisia ovat ne Ikolan konstruoimat vastaesimerkit, joissa eronteon mahdollisuus häviää: »sekä ikene- että tantere-tyyppi», »ikene- ja tantere- tms. tyypit». Tällaiset tapaukset »eivät ole millään tavoin harvinaisia», sanoo Ikola. Eiköhän pesuveden mukana nyt olla roiskauttamassa pellolle varsin virkeää ja elinkelpoista pieno-kaista? Tietysti Ikolan pelkäämiä tapauksia joskus sattuu. Aivan samoin sattuu joskus, että *Finlandia-talo* ja *Kapkaupunki* joudutaan rivin päässä katkaisemaan yhdysosien rajalta. Sattuupa joskus (esim. Ikolan kirjoituksessa satakunta kertaa) niinkin, että heti pisteen jälkeen alkaa isolla kirjaimella uusi virke. Tällöin siis kumoutuu yhdysmerkillisen ja -merkittömän kirjoitustavan vastakohta, samoin isokirjaimisen eris-

nimen ja pienikirjaimisen yleisnimen vastakohta. Kukaan ei liene näillä perustein vaatinut yhdysmerkkiä ja ison ja pienen kirjaimen käyttöä koskevien ohjeiden muuttamista.

Olin sanonut, että suositukseni oli »tarkoitettu lingvistiseen tekstiin ja siinäkin nimenomaan kohtiin, joissa puhutaan kielenaineksista». Ikolan mukaan olen tässä »tuonut oikeakielisyysskeskusteluun uudenlaisen periaatteen: kielitieteellistä tekstiä varten on eri oikeinkirjoitussäännöt kuin muunlaista tekstiä varten». Mielelläni luovuttaisin nyt keksijyyden kunnian vaikka Ikolalle. Kirjoittihan hän jo v. 1968 seuraavasti (Suomen kielen käsikirja s. 246, alkupuolen kursivointi minun): »*Kielitieteellisessä tekstissä (mm. tässä kirjassa)* käytetään usein kaksoispistettä osoittamaan, että sen kummallakin puolella olevat sanat ovat saman paradigman eri muotoja, esim. *kulkea : kuljen : kuljin.*» Ehkä on sentään vähän liikanaista puhua tällaisissa kohdin kokonaisuudesta uudesta oikeakielisyyssperiaatteesta, saati sen tuomisesta keskusteluun; itse en ole tuota kielitieteellistä yhdysmerkkikäytännettä enempää kuin tietääkseni Ikola kaksoispistekäytännettä keksinyt. Selvähän on, että kielen oikeinkirjoitussääntöjen pitäisi olla mahdollisimman yhtenäiset. Silti joudutaan tunnustamaan, että monilla aloilla on joitakin omia, joko tarpeen vaatimia tai ainakin perinteen pyhittämiä merkintätapoja. Jos ne tuntuvat tarpeettomilta tai yleiskielen kannalta selvästi haitallisilta, niitä on tietysti pyrittävä vastustamaan. Tämä yhdysmerkkikäytänne (samoin esim. kielitieteellinen puolilainausmerkkien käyttö merkitystä ilmaisemaan) on osoittautunut sekä tarpeelliseksi että yleiskielen kannalta varsin haitattomaksi; jos haittoja olisi syntynyt, niiden luulisi vuosikymmenien mittaan jo tulleen näkyviin. Kuinka paljon enemmän haittaa tuottavatkaan laajalti — joukkoviestimiä myöten — vaikkapa puolustusvoimien pisteettömät lyhenteet (*kapt E Järvinen, patlkom*) tai »tavallisen kaavan» ja hiukan harhaut-

tavasti nimetyn »tieteellisen kaavan» ero venäjää translitteroitaessa. (Olisiko esim. tutut nimet *Jelisejev* ja *Zaitseva* muutettava asuun *Eliseev* ja *Zajceva* muulloinkin kuin kirjastoalalla, erinäisissä kansainvälisen viestinnän tapauksissa ja nimiä kielenaineiksina translitteroitaessa? Niin näkyvät jo käsittäneen jopa jotkut kielentutkijat.)

Ikola pelkää vihdoinkin sitäkin, etteivät suomalaiset muiden kielten kuin suomen ja sen sukukielten tutkijat pysty ottamaan ohjeesta vaarin. Pelko tuntuu jos sikäli aiheettomalta, että eihän tämä satapäinen lingvistien joukko ylimalkaan kirjoita suomenkielistä tieteellistä tekstiä kuin nimeksi.

*

Periaatekeskusteluista on joskus hyötyä. Niin tässäkin: saihan Ikolan ensimmäinen kirjoitus minut selvittämään tutun kielitieteellisen oikeinkirjoituskäytännön historiaa ja panemaan myös paperille sen yksinkertaiset periaatteet, jotka ovat olleet enemmän tutkijoiden päässä kuin missään kirjallisissa dekreeteissä. Ikolaakin tähdentää sitä, kuinka tärkeää on ohjeiden yksinkertaisuus ja helppotajuisuus. Siksi tekee lopuksi mieli huomauttaa eräästä todella tärkeästä merkillisyydestä: siitä että aivan yksinkertaisiakaan

ohjeita ei aina osata, viitsitä tai haluta noudattaa. Suomen kirjoitusasun yhtenäisyyttä ei uhkaa nyt käsitelty pienoinen lingvistisen tekstin erikoiskäytännö; sitä uhkaavat monenmoiset, suurelta osin tietoiset ja rahan voimalla ylläpidetyt hämmennykset yhdyssanojen ja sanaliittojen oikeinkirjoituksessa sekä ison ja pienen alkukirjaimen käytössä, jotka luultiin yksinkertaisin säännöin jo saadun vakiintumaan. (Ks. Vir. 1988 s. 443–446; lisäaineistoa mm. kirjassani *Kielen kärjeltä* s. 115–118, 124–126.) Ns. oikeakielisyyskirjoittelun ja yleensä kielenkäyttöä koskevan asenteenmuokkauksen toivoisikin edelleen suuntautuvan reippaana ja iskukykyisenä tällaiselle alalle. Ystäväni Osmo Ikola on niitä harvoja suomen kielen tutkijoita, jotka ovat näissä asioissa näyttäneet hyvää esimerkkiä torkkuville kollegoilleenkin, mm. monilla Suomen Kuvalehden -pakinnoillaan. Kirjoittelumme olisi jatkuvasti osuttava asioiden hermoon; muuten se jää toukan nakerrukseksi.

TERHO ITKONEN

Toimitus katsoo keskustelun kielitieteellisen tekstin yhdysmerkkitaupauksista tällä erää päättyneen.